

Linda Scheeres & Karel Stokking

Schoolexamen schrijfvaardigheid Nederlands in de maak

Bestaat de eindtoets schrijven nog?

Dit artikel is een samenvattend verslag van een onderzoek dat is uitgevoerd door Scheeres en Stokking van het ISOR (de onderwijsonderzoeksafdeling van de Universiteit Utrecht). Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de VON. Bij hen heerste de indruk dat docenten en vaksecties Nederlands het schrijfonderwijs op heel verschillende manieren vormgeven, omdat het onderdeel schrijfvaardigheid niet meer wordt getoetst in de vorm van het centraal examen, maar in de vorm van een schoolexamen dat docenten/scholen zelf maken.

De Tweede Fase heeft ook het vak Nederlands niet onberoerd gelaten. Onder meer is het opstel op het centraal eindexamen vervangen door gedocumenteerd schrijven en een schoolexamen. Volgens de helft van alle betrokken docenten biedt hun methode hun hierbij weinig steun. Veel docenten maken het schoolexamen dan ook zelf. Je zou verwachten dat daardoor grote verschillen ontstaan, maar dat valt reuze mee. De meeste scholen organiseren een echte eindtoets gedocumenteerd schrijven, en veel docenten bewegen zich in de richting die vakdidactici aanbevelen. Het schrijfonderwijs zelf en de voorbereiding van de leerlingen op het examen lopen nog wel uiteen.

Nieuwe eindtermen en een nieuw schoolexamen

Met de komst van de Tweede Fase en het studiehuis zijn veel dingen veranderd. Naast de komst van zelfstudieruimten en computerlokalen is ook het lesprogramma van veel vakken veranderd, en er zijn zelfs nieuwe vakken gekomen. Bij het vak Nederlands is de inhoud en organisatie van het schrijfonderwijs veranderd: van centraal examen naar schoolexamen,

en van opstellen en stelopdrachten naar gedocumenteerd schrijven. Gedocumenteerd schrijven houdt in dat leerlingen een tekst schrijven met een bepaald doel en voor een bepaald publiek, over een onderwerp waarover ze eerst informatie verzamelen en verwerken. Eerst schrijven ze een conceptversie. Deze wordt voorzien van commentaar door medeleerlingen of door de docent. Het commentaar wordt verwerkt in een definitieve versie. Het schoolexamen bestaat uit een handelingsdeel en een toets. Het handelingsdeel, het schrijfdossier, moet 'naar behoren' worden afgerond, de toets wordt beoordeeld met een cijfer. In het schrijfdossier worden de conceptteksten en gereviseerde versies bewaard, maar ook documentatie, schrijfplan en commentaar. De toets bestaat uit een gedocumenteerde tekst waarvan tekstsoort, doel en publiek zijn gegeven en die aansluit op het schrijfdossier.

Het onderzoek

Deze veranderingen waren voor de VON (Vereniging van Onderwijs in het Nederlands) aanleiding in kaart te laten brengen hoe docenten Nederlands het schoolexamen gedocumenteerd schrijven inrichten, en wat zij als winst en verlies ervaren ten opzichte van het oude examenprogramma. Op basis van literatuurstudie en gesprekken met drie docenten die nauw betrokken zijn bij de ontwikkelingen van het schrijfonderwijs, is een uitgebreide vragenlijst samengesteld. Deze vragenlijst is verstuurd naar alle sectievoorzitters Nederlands in de Tweede Fase. Tachtig docenten (16%) hebben gereageerd en vulden deze vragenlijst in. Vervolgens is een tiental docenten van deze tachtig geselecteerd voor een interview. Deze selectie vond plaats op basis van bepaalde inhoudelijke criteria die uit de vragenlijst gehaald konden worden (bijvoorbeeld welke methode in gebruik is), om op deze manier een zo gevarieerd mogelijke beschrijving van de lespraktijk te kunnen verkrijgen. Tijdens het interview is nader ingegaan op aspecten uit de door deze docenten ingevulde vragenlijst en is gesproken over de winst en de knelpunten van het nieuwe ten opzichte van het oude examenprogramma. Tevens is het door deze docenten verstrekte lesmateriaal bestudeerd. Hoewel de respons misschien klein lijkt, is de responsgroep toch representatief te noemen omdat ze zeer gevarieerd is. Het aantal jaren dat de docenten

voor de klas staan varieert van 3 tot 37 (gemiddeld 22). Ruim 70% van de docenten geeft ten tijde van het onderzoek les op het havo, 85% op het vwo. De docenten gebruiken samen 8 verschillende methodes, waarvan Nieuw Nederlands, Topniveau en Taaldomein het meest worden gebruikt. De werkplek van de docenten is zeer verspreid over Nederland (90% van de responsgroep vulde adresgegevens in). Het aantal leerlingen op de scholen waar de docenten lesgeven, varieert van 350 tot 2500 (gemiddeld 1280).

De voorbereiding, het handelingsdeel

Bijna 90% van de betrokken docenten gebruikt een methode en daaruit halen zij het grootste deel van de lesstof, maar voor het schoolexamen vindt de helft daarin weinig steun. Ongeveer 60% van de docenten bouwt het schrijven per leerjaar systematisch op, door de leerlingen bijvoorbeeld eerst kortere en makkelijkere teksten te laten schrijven, en later langere en moeilijkeren. De rest van de docenten is nog bezig om zo'n opbouw te ontwikkelen. De docenten ondersteunen en begeleiden de leerlingen op verschillende manieren. Ze bespreken regelmatig de soorten teksten die leerlingen moeten schrijven, ondersteunen leerlingen bij het zoeken naar en verwerken van documentatie, laten leerlingen voorbeeldteksten bewerken, verbinden het schrijven aan lezen en mondelinge vaardigheden, lichten de beoordelingscriteria toe, laten leerlingen elkaars teksten becommentariëren en geven leerlingen de mogelijkheid hun tekst te reviseren. De docenten besteden meer tijd aan het onderdeel schrijven dan aan documenteren en reviseren, en de tekstsoorten beschouwing en betoog komen het meest aan bod. Ongeveer 60% van de docenten laat de leerlingen regelmatig tot vaak hun tekst door een klasgenoot becommentariëren. De aanpak van het reviseren loopt uiteen: ongeveer 40% van de docenten laat de tekst in principe altijd reviseren en nog eens 40% doet dit alleen als de tekst door de docent als onvoldoende is beoordeeld; de resterende 20% doet het incidenteel of als een medeleerling de tekst onvoldoende vindt. Ook het beoordelen gaat er wisselend aan toe: bijna de helft van de docenten beoordeelt de schrijfopdrachten regelmatig. De manier waarop zij de opdrachten precies beoordelen, wisselt per opdracht. Naast de tekst zelf worden ook het

schrijfsplan, het gebruik en de kwaliteit van de documentatie en de verwerking van het commentaar bij de beoordeling betrokken. Bij de afronding van het schrijfdossier wordt vooral (door ongeveer 70%) gekeken naar de volledigheid van het dossier (zit alles erin?) en het niveau van de teksten. Sommige docenten kijken ook naar het aantal teksten en de lengte ervan. Het moment van vaststellen of het schrijfdossier naar behoren kan worden afgesloten, ligt bij 90% van de docenten in het examenjaar, maar het precieze moment is zeer gespreid over het jaar.

De toets

Bijna alle docenten (ongeveer 80%) organiseren een echte eindtoets die het uiteindelijke cijfer voor schrijfvaardigheid bepaalt. Bij de rest wordt het eindcijfer bepaald door het gemiddelde resultaat van een serie opdrachten die de leerlingen tijdens de Tweede Fase maken, waarbij de laatste opdracht al dan niet zwaarder meetelt. De toets wordt meestal in januari of maart van het examenjaar afgenomen. De leerlingen maken de toets bijna altijd op school. Ze krijgen daar dan gemiddeld ongeveer drie uur de tijd voor en gebruiken bronnen die ze in de loop van het jaar hebben verzameld en bestudeerd. Bij sommige docenten (15%) maken de leerlingen de toets ook op school, maar krijgen ze nieuwe bronnen die ze dan eerst nog moeten lezen; in totaal krijgen ze dan gemiddeld ongeveer vier uur de tijd. Heel soms (5%) maken de leerlingen de toets thuis en dan krijgen ze daar ongeveer vier weken de tijd voor.

De criteria die de docenten hanteren, worden door 70% samengesteld in overleg met de sectie. De rest van de docenten haalt ze uit de methode of maakt ze zelf. Bij het beoordelen van de toets wordt vooral gelet op het niveau van de inhoud, het taalgebruik, de kenmerken van de tekstsoort, de opbouw, de afstemming op het bedoelde publiek, de mate waarin het schrijfdoel is gerealiseerd, de omvang van de tekst en het gebruik van bronnen. Minder wordt gelet op de moeilijkheid van de gekozen opdracht en op de uiterlijke verzorging. De meeste docenten beoordelen zelf de teksten van hun eigen leerlingen. Slechts een enkele docent beoordeelt ook teksten van collega's, bijvoorbeeld door steekproefsgewijs een aantal teksten dubbel te beoordelen ter vergelijking en controle.

Aanwijzingen in de praktijk

De literatuur beschrijft wettelijke aanwijzingen (de eindtermen), specifieke, vakdidactische aanwijzingen (bijvoorbeeld het werken op basis van een systematische schrijfprocedure) en meer algemene didactische aanwijzingen (bijvoorbeeld: plaats de opdrachten in een realistische context, of bespreek de beoordelingscriteria). De meeste docenten blijken op weg om deze aanwijzingen in praktijk te brengen. Voor nieuwere (vak)didactische inzichten is kennelijk veel draagvlak. Wel verschillen de docenten sterk in hoever ze op deze weg zijn gevorderd. Tijdens de interviews is gevraagd naar redenen voor de gemaakte keuzes bij het inrichten van hun onderwijs en schoolexamen. Het blijkt dat die redenen verwijzen naar de bovengenoemde eindtermen ('dat is nu eenmaal verplicht') en de didactische aanwijzingen (zie boven), maar ook naar praktische overwegingen ('daar is geen tijd voor', 'daar heb ik niet genoeg spullen voor'), de methode, of persoonlijke opvattingen ('dat doe ik nu eenmaal zo', 'dat vind ik niet nodig').

Conclusies

Al met al kan worden gezegd dat de docenten ervoor kiezen leerlingen de meeste tijd te laten besteden aan schrijven en minder aan documenteren en reviseren. Docenten vinden schrijven het belangrijkste, reviseren vinden leerlingen nog moeilijk en documenteren is nog nieuw.

Van de geïnterviewde docenten ervaren er zeven een achteruitgang ten opzichte van het oude examenprogramma, en vijf een vooruitgang. Als verliespunten werden genoemd: tijdgebrek en minder contacturen, met als gevolg minder tijd voor spelling en stijl, minder opdrachten, minder feedback, en dus een minder hoog niveau. Als winstpunten noemden de docenten de mogelijkheden om het leerproces van de leerlingen effectiever te laten verlopen: door de andere functie van de docent (meer begeleidend in plaats van sturend), en door een meer doelgericht schrijfproces.

Linda Scheeres en Karel Stokking, *Docenten Nederlands maken schoolexamens schrijfvaardigheid*. Utrecht, ISOR, 2002.